

FALSAFA VA UNING JAMIYAT HAYOTIDAGI ROLI**Xudoyqulova Zarina****Nematova Shahina***Shahrisabz davlat pedagogika instituti Xorijiy tillar yo‘nalishi 5-24- guruh talabalari*

Annotasiya: Ushbu maqolada falsafa tushunchasining paydo bulishi, rivojlanishi hamda jamiyat hayotida tutgan o‘rni va roli haqida fikr yuritiladi. Falsafaning inson dunyoqarashiga o‘tkazadigan ta’siri va dunyoqarash turlari tahlil qilinadi. Shu bilan bir qatorda falsafaning asosiy funksiyalari va uning yangi yo‘nalishlari haqida ham qisqacha so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: falsafa, dunyoqarash, mifologik dunyoqarash, falsafaning asosiy funksiyalari

Ключевые слова: философия, мировоззрение, мифологическое мировоззрение, основные задачи философии

Key words: philosophy, worldview, mythological worldview, main functions of philosophy

Kirish

Falsafa atamasi qadimgi yunon tilidagi «filosofiya» so‘zidan olingan bo‘lib, «donishmandlikni sevish» («filo» - sevaman, «sofiya»- donolik) degan ma‘noni anglatadi. Bu – ushbu so‘zning, atamaning lug‘aviy ma‘nosi bo‘lib hisoblanadi. Asrlar mobaynida filosofiya so‘zining ma‘no-mazmuniga xilma-xil qarashlar, uning jamiyat, inson va fanlar tizimidagi o‘rniga nisbatan turlicha munosabat va yondashuvlar bo‘lgan, shunga ko‘ra bu atamaning mazmun-mohiyati ham o‘zgarib borgan. Qadimgi Yunonistonda «filosofiya» atamasini dastlab, matematika fani orqali barchamizga yaxshi ma‘lum bo‘lgan, buyuk alloma Pifagor ishlatgan. Yevropa madaniyatiga esa, u buyuk yunon faylasufi Aflotun asarlari orqali kirib kelgan. Shuni e‘tiborga olish lozimki, Pifagor ham, Aflotun va antik davrning boshqa faylasuflari ham dastlab «falsafa» tushunchasiga uning keyinchalik paydo bo‘lgan va mohiyat e‘tibori bilan, falsafani «barcha fanlar podshosi» darajasiga ko‘targan ma‘nosidan boshqacharoq ma‘no berganlar. Ammo ilk faylasuflar o‘zlarini donishmand deb

hisoblamaganlar va donolikka da’vo bilan chiqmaganlar ham, zero, o’sha davrda keng tarqalgan tasavvurga ko’ra, haqiqiy donishmandlik ajdodlardan meros qolgan, asrdan asrga o’tib kelayotgan afsonalar, din va rivoyatlarda mujassamlashgan. Donishmandlar deb, asrlar sinovidan, eng so’nggi haqiqat manbai sifatidagi bilimlarga ega bo’lgan bashoratchilar, ruhoniylar va oqsoqollar e’tirof etilgan. Ularning so’zlari hech bir e’tiroz siz, birdan-bir to’g’ri deb qabul qilingan. Faylasuf esa, qadimgilar fikriga ko’ra donishmandlikning muxlisi bo’lishi, e’tiqod sifatida qabul qilingan tayyor haqiqatlarga emas, balki o’z aqliga tayanib, ijodiy yo’l bilan, shuningdek boshqa faylasuflar tomonidan o’rganilgan bilimlar va tajribadan foydalangan holda maqsadga intilishi lozim bo’lgan. Bundan kelib chiqadiki, falsafa kishilarga olam to’g’risida yaxlit tasavvur beradi, boshqa fanlar esa, uning ayrim jihatlarini o’rganadi. Masalan, biologiya o’simlik va hayvonot dunyosini, turlarining kelib chiqishi, o’zgarishi va takomillashib borishi kabi masalalarni o’rganadi. Faqatgina bitta sohaga oid fanlar ushbu yo’nalishdagi jarayonlarning ba’zi xususiyatlari va jihatlarinigina chuqurroq tahlil etishga harakat qiladi.

Dunyoqarash – insonning atrof-muhit, jamiyat, hayot va borliq haqidagi qarashlari, e’tiqodlari, bilimlari va qadriyatlari tizimidir. Bu tushuncha shaxsiy tajriba, ilmiy bilimlar, madaniy va diniy qadriyatlar, urf-odatlar hamda ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadi. Dunyoqarash ilmiy, diniy, falsafiy va oddiy (kundalik) shakllarda namoyon bo’lishi mumkin. U inson hayot tarzini, fikrlashini va qarorlarini belgilab beradi.

Mifologik yoki afsonalarga tayanuvchi dunyoqarash voqelik haqidagi mifologik bilimlar to’plangan bir davrda vujudga kelgan, borliqning inson ongidagi xayoliy jonlanishi natijasida yuzaga kelgan va u qadimgi davr kishilari uchun xos bo’lgan.

Metodologiya Ushbu tadqiqotda falsafaning jamiyat hayotiga ta’sirini tahlil qilish uchun turli tadqiqot usullaridan foydalanildi. Falsafiy qarashlarni o’rganishda tarixiy, tahliliy va tushuntirishga asoslangan metodlarga e’tibor qaratildi. Tadqiqot doirasida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Dialektik yondashuv. Bu yondashuv jamiyatdagi o’zgarishlarni, ularning sabablarini va natijada yuzaga chiqadigan jarayonlarni o’rganish uchun ishlatiladi. Dialektik tahlilga ko’ra, jamiyat doimo o’zgarib boradi va bu jarayon qarama-qarshiliklarning kurashi orqali sodir bo’ladi. Masalan, eski va yangi qarashlarning to’qnashuvi natijasida yangi g’oyalar shakllanadi.

2. Tushuntirish va talqin usuli. Bu usul falsafiy tushunchalarni va jamiyatdagi turli fikrlarni chuqur tushunishga yordam beradi. Masalan, qadimgi davr faylasuflarining qarashlari bugungi jamiyat uchun qanday ahamiyatga ega ekanligini tahlil qilishda ushbu yondashuvdan foydalaniladi. Ushbu metod orqali tarixiy manbalar, falsafiy matnlar va ijtimoiy hodisalar izohlanadi.

3. Tuzilmaviy tahlil (strukturaviy metod). Ushbu yondashuvga ko‘ra, jamiyat alohida shaxslar va hodisalarning yig‘indisi emas, balki o‘ziga xos tuzilishga ega tizimdir. Strukturaviy metod orqali falsafaning jamiyat orasidagi o‘rni, uning siyosiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlarga ta‘siri o‘rganiladi. Masalan, ma‘naviy qadriyatlarning jamiyat hayotiga qanday ta‘sir ko‘rsatishini tahlil qilish mumkin.

4. Amaliy yondashuv. Bu metod haqiqatni uning foydaliligi va amaliy natijalari bilan baholaydi. Falsafa nazariy tushunchalar bilan cheklanib qolmay, jamiyatga qanday ta‘sir ko‘rsatishi va odamlarning hayotiga qanday o‘zgarishlar olib kelishini (salbiy ta‘sir yoki ijobiy ta‘sir) tushuntirishga harakat qiladi. Masalan, axloqiy falsafaning jamiyatdagi odob-axloq qoidalariga ta‘siri shu usul bilan tahlil qilinadi.

5. Empirik va kuzatuv usuli. Falsafaning jamiyatdagi o‘rnini tushunish uchun real hayotdagi misollar va faktlarga tayaniladi. Jamiyatning ma‘naviy, axloqiy va siyosiy tamoyillari haqidagi qarashlar hayotiy dalillarga asoslanib o‘rganiladi. Masalan, turli davrlardagi falsafiy oqimlarning siyosiy boshqaruvga ta‘siri tarixiy faktlar bilan solishtiriladi.

Ushbu metodlarning har biri falsafaning jamiyatga ta‘sirini har xil nuqtai nazardan o‘rganishga yordam beradi.

Natijalar va tahlil. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, falsafa jamiyat hayotining ajralmas qismi bo‘lib, uning rivojlanishiga bevosita ta‘sir qiladi. Falsafaning metodologik yondashuvlari asosida jamiyatdagi turli jarayonlarni chuqurroq tushunish va baholash imkoniyati paydo bo‘ladi. Quyida asosiy natijalar batafsil yoritiladi.

1. Falsafa jamiyatning dunyoqarashini shakllantiradi. Falsafiy bilimlar insonlarning hayotga bo‘lgan qarashlarini o‘zgartiradi va ularning fikrlash doirasini kengaytiradi. Dialektik yondashuv asosida olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, insonlar o‘z hayotiga va jamiyatga oid muammolarni falsafiy tushunchalar orqali anglab, ularga yechim topishga harakat qiladi. Masalan: Odamlar hayot mazmuni,

baxt va adolat tushunchalarini tushunishda falsafadan foydalanadi. Inson huquqlari va erkinliklariga oid qarashlar falsafaning ta'siri ostida shakllangan.

2. Falsafa axloqiy qadriyatlarni belgilashda muhim rol o'ynaydi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, axloqiy tamoyillar va jamiyat odob-axloq normalari ko'p jihatdan falsafiy qarashlarga asoslangan. Germenevtik usul orqali olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki: Axloqiy me'yorlar vaqt o'tishi bilan rivojlanadi va falsafiy tafakkurga bog'liq holda shakllanadi. Sharq va G'arb falsafasining axloqiy ta'limotlari jamiyatlarda turli xil axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga yordam bergan. Bugungi kunda axloqiy muammolar falsafiy yondashuvlar yordamida tahlil qilinmoqda.

3. Falsafaning ilm-fan va texnologiya rivojiga ta'siri. Falsafa va ilm-fan bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Empirik metod asosida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki: Ilmiy yutuqlarning aksariyati falsafiy savollarga javob izlash jarayonida yuzaga kelgan. Masalan, Galileo Galiley va Isaak Nyutonning ilmiy tadqiqotlari falsafiy tafakkurga asoslangan. Bugungi kunda sun'iy intellekt, robototexnika va kvant fizikasi kabi sohalarda falsafaning roli ortib bormoqda. Masalan, sun'iy ong tushunchasi ilmiy tadqiqotlar bilan bir qatorda falsafiy muhokamalarni ham talab qiladi. Falsafa ilm-fanning axloqiy tamoyillarini belgilaydi. Masalan, tibbiyot falsafasi va bioetika hozirgi zamon tibbiy innovatsiyalarining axloqiy chegaralarini belgilashga yordam bermoqda.

4. Falsafa siyosiy va huquqiy tizimlarga ta'sir ko'rsatadi. Falsafiy qarashlar jamiyatdagi siyosiy tizimlarning shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi. Strukturaviy metod yordamida olib borilgan tadqiqotlar quyidagilarni aniqladi: Demokratiya, huquqiy davlat va inson huquqlari tushunchalari falsafiy muhokamalarning natijasidir. Masalan, Jon Lokk va Monteskyoning asarlari zamonaviy siyosiy tizimlarning shakllanishiga asos bo'lgan. Siyosiy mafkuralarning rivojlanishida falsafiy dunyoqarash hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Masalan, Karl Marksning dialektik materializmi ijtimoiy tuzumlar evolyutsiyasiga ta'sir ko'rsatgan. Huquqiy tizimlar va adolat tushunchasi falsafiy tahlillar asosida shakllanadi. Masalan, qadimgi Yunoniston va Rim huquqiy tamoyillarining shakllanishida Aristotel va Platon falsafasining ahamiyati katta bo'lgan.

5. Falsafa ta'lim va tarbiya tizimining ajralmas qismidir. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ta'lim tizimi falsafiy qarashlar bilan boyitilgan bo'lsa, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyati yaxshilanadi. Amaliy yondashuv asosida o'tkazilgan tahlillar shuni

ko‘rsatdiki: Pedagogik yondashuvlarda falsafaning roli katta. Masalan, pragmatizm falsafasi ta’lim jarayonining interaktiv va tajriba asosida olib borilishiga asos bo‘lgan. Ta’lim tizimida axloqiy tarbiya va shaxsiy rivojlanish falsafiy g‘oyalarga tayanadi. Masalan, Konfutsiy falsafasi Sharq mamlakatlarida ta’lim va tarbiyaning asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash va mantiqiy tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun falsafiy metodlardan foydalanish zarur.

Muhokama Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, falsafa nafaqat nazariy bilim sohasi, balki jamiyat hayotining barcha yo‘nalishlariga ta’sir etuvchi amaliy qudratdir. U ijtimoiy muammolarni tushunish va ularni hal qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, zamonaviy dunyoda sun’iy intellekt, ekologik muammolar va globalizatsiya kabi dolzarb masalalar falsafiy tahlilni talab etadi. Shu bilan birga, falsafaning amaliy ta’siri har doim ham aniq va o‘lchovli bo‘lavermaydi. Uning jamiyatga ta’sirini yanada chuqurroq o‘rganish uchun empirik tadqiqotlar olib borish va falsafiy yondashuvlarni zamonaviy muammolarga moslashtirish muhimdir.

Xulosa Falsafa nazariy asoslangan dunyoqarash, umumiy kategoriyalar, insonning olamga fanning tabiat va jamiyat haqidagi yutuqlariga tayanilgan nazariy munosabati. Falsafaning ahamiyati, uning insonni o‘z- o‘zini, olamni anglashga, ijodiy barkamollikka yo‘naltira olishidadir. U inson tafakkurini rivojlantiradi, axloqiy qadriyatlarni belgilaydi, ilm-fan va texnologiyaning rivojiga yo‘naltiradi, huquqiy va siyosiy tizimlarni shakllantirishga yordam beradi. Kelajak tadqiqotlar falsafaning zamonaviy ijtimoiy va ilmiy jarayonlarga ta’sirini yanada chuqurroq o‘rganishga qaratilishi lozim. Falsafaning jamiyat hayotidagi o‘rnini chuqur anglash orqali barqaror, adolatli va ilmiy taraqqiyotga asoslangan jamiyatni shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqodirov A. Falsafa asoslari. – Toshkent: Sharq, 2019.
2. Jo‘rayev N. Jamiyatshunoslik va falsafa. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2021.
3. Qosimov B. Falsafa va jamiyat taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2018.
4. Journal of Education, Ethics and Value Vol. 3, No. 11, 2024 ISSN:2181-4392
5. Aralovna, Ochilova Guzal, et al. "Ecological globalization and its social place in the globalization system of processes." Journal of Survey in Fisheries Sciences

10.1S (2023): 5000-5006.

6.

Ayonovna A. S. IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL GLOBALIZATION, THE NEED FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION BECOMES A PRIORITY //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – T. 4. – №. 07. – C. 30-35.

7. Omonov,

Bakhodir Nurillaevich, Go‘zal Aralovna Ochilova, and Sitora Ayonovna Azamova. "SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE ECOLOGICAL ENVIRONMENT IN UZBEKISTAN." World of Scientific news in Science 1.3 (2023): 15-28.

8. Ayonovna, Azamova Sitora. "The Need for the Formation of Environmental Education and Upbringing in Young People in the Conditions of Environmental Globalization." Global Scientific Review 13 (2023): 7-10.

9.

Ayonovna, Azamova Sitora, and Pirimov Lerik Xudoyberdi o‘g‘li. "EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK OMIL TUSHUNCHASI ‘." TADQIQOTLAR. UZ 40.4 (2024): 135-139..

10. Ayonovna A. S. IN

THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL GLOBALIZATION, THE NEED FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION BECOMES A PRIORITY //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – T. 4. – №. 07. – C. 30-35..

11. Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – C. 94-97.

12.

Azamova S. EKOLOGIK TA‘LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.